

Örökség

MÓSER ZOLTÁN

Elment házunk ékessége...¹

„Jaj szívünknek vígassága, remétségünknek istáppja,
Elment, elment házunk ékessége.
Megfosztattunk szép fiunktul, elmaradtunk magzatunktul,
Elment, elment házunk ékessége.
Meghervadt kertünk illatja és oszlott virágunk szaga,
Elment, elment házunk ékessége.”²

I.

A mai nap rosszul kezdődött, de ez már éjjel érződött. Lefekvéshez készülődtem, amikor egyik leányunk felsírt álmában. „Rosszat álmodik”, gondoltam, s eloltottam a lámpát. De én is rosszul aludtam, borzalmakat álmodtam, fejfájással ébredtem. Csupa-csupa baljós előjel. Még ezt tetézte hogy az idő is elromlott, s a reggeli sötétség – így ébredni irtózatos – a készülő vihart jelezte.

Hogy nyomott hangulatomat valahogy eloszlassam kiválasztottam egy újabban kapott Kodály lemezt, hogy azt meghallgassam, megismerjem. Az 1913-ban „mély férfihangra” készült KÉT ÉNEK című két zenekari dal volt ez, ami addig teljesen ismeretlen volt számomra. Az első dal Berzsenyi Dániel *A közelítő tél* című versére készült. Ezt a költeményt – hála volt tanáromnak – 16 éves korom óta betéve tudom, csodálom s egyre inkább értem is. (Az egyik legkedvesebb versem ez.)

„A múlandóság gondolata ihlette alkotásra a költőt és a komponistát – írja Eöszé László –, mindkettőt harmincéves korában. A hervadó őszi táj láttán emlékké szelídülnek a nyár élményei, és felsejlik előttünk a közelgő tél kietlen, sivár képe. Már a zenekari bevezető megadja ennek a bölcselkedő elégiának a hangulatát: az előbbi fafűvőkon, majd a vonósokon jelentkező, szinte népi improvizációszerű, rubato dallam az elmúlást siratja.”

A *Két ének* második darabjával, Ady megzenésített „halálversével”, a *Sírni, sírni, sírni...* című kórusmű meghallgatásával folytattam az ismerkedést, vagy csak hallgattam és ismerkedtem volna, mert csak néhány strófaig jutottam: „Várni, ha éjfél üt az óra, Egy közeledő koporsóra. Nem kérdezni, hogy kit temetnek...” Valahol itt, az elején járhattam a meghallgatásban, amikor megjött a postás és egy csomó levelet hozott. A sok kö-

¹ 25 évvel ezelőtt, a Kodály centenárium alkalmával a Tiszatájban egy hosszabb esszével szerepeltem. Azóta egy közel kétszáz oldalas könyvem állt össze Kodályról, de nagy valószínűséggel ez soha nem fog megjelenni. Ezt azért mondom itt el, mert a közelgő (kettős) Kodály évfordulón gondolkodva, ezuttal a könyv fejezeti közül azt választottam ki, amely a legszemélyesebb vallo-más és a temetésről s annak kapcsán a siratókról és Kodály siratókról szól.

² Siratószöveg a *Tékozló fiú* című, XVII. századi drámából. In: Régi Magyar Drámai Emlékek II. Bp., 1960. 18–19.

zül azt választottam elsőként elolvasásra, amelyen nem volt feladó. S amikor vettem ki a benne lévő levelet, vagy csak épp kezdtem kihúzni a borítékból, megremegtem, mert látván a széles fekete keretet, rögtön tudtam hogy gyászlevél, halotti értesítő van benne. Amikor pedig el is olvastam, szinte belémszorult a levegő, mert annyira váratlanul ért ez az erdélyi levél, amely több hetes késéssel adta tudtomra, hogy legkedvesebb barátunk, Nagy Pál festő és felesége, Kemény Zsuzsa 1979. július 18-án, autóbaleset következtében elhunyt.

Nincs többé Nagy Pál, aki feleségével mindig várt reánk, mert hozzájuk mindig mehetünk. Ezért késett a levelemre a válaszuk, ami nem is érkezik már meg soha. Csöndes a ház, a mindig vidám lakás, ott a Maros partján. Ők nagyon-nagyon fognak hiányozni.

II.

Felállok az asztalomtól s kinézek a faluszéli szobánk ablakán: a határt látom, a sáros földet és a kocsit a kicsi völgy túlsó felén. Az úton ázott emberek jönnek haza a földről, dolguk végezetlenül. S a harang zúg, reménytelenül.

Most csak járok-kelek a kis szobában, és egyre csak a barátaimra gondolok és arra a sírra, ahol ők ketten nyugszanak. Hogy ez a nap valahogyan (gyorsan?) múlték, a régi lemezek között válogatva a hangulathoz és alkalomhoz illőt próbálok keresni. Talán most jobbat nem vehetnék elő, és nem idézhetnék itt, mint a *Székely keservest*, amit zongorára is, vegyeskarra is feldolgozott Kodály 1934-ben: a világhírű székely, Kőrösi Csoma Sándor születésének 150. évfordulójára készült e mű, s benne a csodálat, a tisztelet és a megrendülés hangján szól a kórus, szól a Mester arról a székely legényről és világvándorról, aki-ben talán egyik, lelki rokonát is tisztelte.

AZ IFJÚ KODÁLY

De mit is kell röviden tudnunk a háromszéki Csomakőrösön született székely tudósról? Azt, hogy 35 évesen, nagyszerű tudással felvértezve egyedül s gyalog indult el Ázsiába, hogy a magyarok őshazáját, az ottmaradt magyar testvéreinket felkutassa. Számptalan akadályon túljutva végül brit támogatással egy tibeti lámakolostorban kötött ki, ahol a tibeti nyelvet és irodalmat tanulmányozta. Innen később Bengáliába került, majd két év múlva, 1837 végén visszatért Calcuttába, ahol könyvtáros lett. 1842 elején ismét elindult azzal a szándékkal, hogy a *lhaszai* (ma Kínához tartozó) híres könyvtárban található forrásokban felkutassa a magyarok őskapcsolatait, ám a Himalája tövében elterülő mocsárvidéken útközben maláriát kapott, s e betegség vitte a sírba.

Kodály Zoltán ennek a székelynek állít emléket, de én most az elveszett barátaimra gondolok a keserves ének jáját hallgatva:

*Aj, sirass édesanyám, míg előtted járok,
Mer' aztán sirathatsz, ha útnak indulok.
Útnak indulásom, nincsen maradásom,
Az irigyek miatt esett bújdosásom.*

*Istenem, Istenem, hol leszen halálom?
Erdőn-e vagy mezőn, vagy pedig tengeren:
Ha erdőn veszek el, ki temet el engem?
Ha tengeren veszek, ki sirat meg engem?*

*Tengernek nagy partja: koporsóm oldala,
Tengernek mélysége: koporsóm feneké,
Tenger sűrű habja: szemfedelem leszen,
Tengernek zúgása: harangszóm is leszen.*

*El is eltemetnek az erdei vadak,
Meg is megsiratnak az égi madarak.
El is eltemetnek az erdei vadak,
Meg is megsiratnak az égi madarak.*

A jó Isten tudja, hol történik halálod, hol ér az utolsó óra, az utolsó perc – a tied, az enyém. „Rövidre van szabva életünk: órák alatt elenyészik; s igen gyorsan telik el egy óra. (Bárcsak felismernéd ezt, virágzó ifjúság! Benned a remény nagyon is nagy nő.) Gyorsan múlnak a napok, gyorsan a hónapok, gyorsan tovatűnik az év is, pedig milyen kicsi éveink száma! Vedd hozzá még, hogy életünk felét elfoglalja az álom, nagy részét az evés-ivás, játék, betegség, meggondolatlan törekvések, s ami a legborzasztóbb: minden pillanatban váratlan halállal sújthatsz, te kegyetlen Lachesis.”³

Ezt az 1653-ban, Hollandiában készült *Magyar Encyclopaediájának* előszavában Fortius⁴ nyomán írta Apáczai Csere János. S mert két barátom halálhírének napján, egy rosszul kezdődő, esős s vigasztalan napon írom ezeket, keresvén a feloldást, a vigasztalást. Olyan ez mint az életünk, amely sírással kezdődik és azzal is ér véget.

III.

Napok óta: a szomorú hír hatása alatt vagyok. De mindannyiunkkal ugyanígy megtörténik ez, ha szeretteink közül valakit elveszítünk. Ilyenkor, ha már azok az emlékek ennyire gúzsba kötnek, talán a legjobb – ha lehet, ha tudod!? – gyorsan tovább „lapozni” az emlékek és emlékezéseid könyvét, mert hátha olyan képre, élményre akadsz, amely – ha időle-

³ Lachesis: a három moriák (római párkák, a végzet megszemélyesítői) egyike, aki a sorsot osztó volt, s akinek két nővérével együtt hatalmában állott megakadályozni az istenek akaratának érvényesülését.

⁴ Fortius, Joachimus (megh. 1536): flamand humanista, Erasmus jóbarátja. Sok természettudományi és filológiai tárgyú könyvet írt.

gesen is – feloldja szomorú kötődésedet. Ezzel próbálkozom én is, és ha a közelmúlt emlékképeit leltárba veszem, akkor egy mintha a menedéket kínálná és a továbbvivő utat is. Ez messzire vezet, Moszkvába, ahol volt egy szabad napom: semmi hivatalos programunk nem lévén elmehettem egyedül sétálni. Délelőtt a várost jártam s fényképeztem, a délutánt pedig a Puskin Múzeumban töltöttem. A modern francia festészet – amiről hírből tudtam – s a régi egyiptomi anyag igen nagy élményt nyújtott, befogadni is alig lehetett. Az egyik tárló előtt – mert reprodukcióból már ismertem – a felfedezés izgalmával álltam meg: eredetiben láthattam egy *memphisi* sírkamrából származó, több mint 3000 évvel ezelőtti reliefet, amely *halottsiratókat* ábrázol.

E domborművön egy csoport nő látszik, együtt is, külön is fájdalomtól terhes valahány. A kezek magatehetetlenül csapkodnak, a testek fokozatosan lehajlanak, legörnyednek a földre. Érezzük a tetet-lelket átjáró kínt, a részvétet, és szinte halljuk a sírást, a sirató éneket. Ilyen távolról? Igen, még messzebbről és távolabbról is, mert a halál, a gyász, a siratás szinte egyidős az emberiséggel.

„Az őskorba nyúlik vissza a halottsirató is – írja Kodály *A magyar népzene*ben. – Bár minden vallás, még a világi törvény is (Solon) igyekszik a gyászt mérsékelni, máig élő szokás maradt. Néhol, különösen déli népeknél, a siratás a fájdalom oly heves kitörésével jár, hogy nem sokat különbözhetik az ősember fékezetlen gyászáttól. (...) A siratás, mint az egész világon, ahol megvolt, vagy még megvan, asszonyok dolga. A halott legközelebbi nőrokonának kötelessége.”

Kiss Géza a halállal s temetéssel kapcsolatban több siratót is feljegyzett és közzétett az 1937-ben megjelent *Ormányság* című munkájában. Többek között egy 48 éves kákicsi asszony végigzokogta, amint elmondta, „hogyan siratta ez és ez a halottját, hogyan siratta édesanyja a maga édesanyját, hogyan siratta el ő maga az édesanyját. S ha kételkednél benne: évek távolán át hogy emlékezhetett ilyen tisztán vissza régen elhangzott sorokra-szavakra,

ne felejtjük el, hogy évszázadok óta ugyanígy hangzó újra meg újra visszatérő, *stereotip* sorok ezek annyira, hogy külön *sirató*, tehát siratást *értő asszonyok* voltak minden faluban, akiknek tudományát néha föl is használták s megfizették.”

„Ahol sikerült siratót hallanunk – írja Kodály –, ritka kivétellel, mindenütt őszinte fájdalom indította... A legtöbben felvétel közben sírvafakadtak, s nem tudták folytatni.”

E rövid megjegyzés arra is utal, hogy nehéz hallani vagy épp felvenni egy-egy siratót, hiszen ez együtt jár – a fenti szövegek ismeretében jól érződik – egy-egy tragédia, vagy csak a közeli-távoli gyász felidézésével. Szintén Kodály írja, hogy „a Zoborvidéken egy vasárnap délután megfigyelhettem a temetőben egy magános öreg asszonyt, amint fia fej-

fáját körüljárta, csendesen sírdogált és recitált a siratódallamra. Közeledésemre abbahagyta.”

Egyébként ez a recitálás és rögtönzés a legjellegzetesebb tulajdonsága a siratóknak, s ez is ősiségét mutatja. „A sirató zenei műfaji jelentősége nálunk: egyetlen példája a prózai recitáló éneknek és szinte egyedüli tere a rögtönzésnek. A *recitativo*: ütem és mérhető ritmus nélküli ének, zenei próza, a zene és a beszéd határán, ahol a zene csak a hangmagasságának változtatását szolgáltatja. Ritmus nincs benne más, mint a beszéd ritmusa; pontos méretű ütemről, szabályosan ismétlődő ritmusképletekről nincsen szó.”

Az itt idézendő siratóban a II. világháborúban meghalt urát siratja el az 52 éves gyermeközéploki asszony. Sárosi Bálint 1958-as gyűjtéséből idézek:

*Jaj, lelkem, lelkem, jó társom,
négyvennégybe elesett, megette az átkozott háború!
Jaj, me tizénöt éve, hogy árva vagyok!
Nincsen nekem senkim, csak az út fél és, le és.
Jaj, jere haza lelkem, hogy panaszkodjam még nekéd.
Mondjam el, hogy anny' üdőtől mi panaszom vóna,
lelkem, jó kicsi társom!
Jere haza, s a gyermekeidet gyűjt össze,
me' úgy el vannak szóródva;
jaj, egy hónapba éccer ha találkoznak,
máskor egy hónapba se éccer se!
Jaj, András, András, hol van a te sírod?
Jaj, hol van a te gyászos sírod?
Sose tudom még a keresztfádot se félkeresni. stb.⁵*

Egy ilyen siratót Kodály fel is dolgozott a *Székelyfonó* című daljátékában. Mielőtt a női kar énekét idéznénk, előtte két, Kodály gyűjtötte sirató szövegével ismerkedjünk meg. Ugyanis ezek felhasználásával készítette el később a daljáték – oldottabb – szövegét. Ezzel az összehasonlítással egyúttal bepillantathatunk Kodály műhelyébe is: hogyan, miként is élt, hogyan sáfárkodott a felvett anyaggal?

*Jaj, idős jó apuskám,
jaj, idős jó félnevelőcském,
idős, kedves, idős drága jó apuskám!
Mér íratott ked bē bennünkēt az árvák levelibe,
jaj, idős drága jó apuskám?
Mér kívánczozott ked abba ja sētít, gyászos házba elköltöznyi tőlünk,
jaj, idős apuskám,
jaj, idős drága jó kedves félnevelő,
idős jó apuskám,*

⁵ Sárosi Bálint: Zenei anyanyelvünk. Budapest, 1973. 202–203.

*akin sē ajtó, sē ablak, csak a nagy sētítsíg,
ídēs jó apuskám?⁶*

*Dícsértessík a Jézus Krisztus!
Szērēncsēs, nyugadalmas jó pihenést adjon Isten!
Idēs, kēgyēs, fölnevelő, ídēs jó apikâm!
Honnan lessem, vârjam kedēt, ídēs apikâm:
keletről-î, nyugatról-î,
napkeletről-î, napnyugatról-î,
ídēs, kedves fölnevelő, ídes jó apikâm?
Húzzák-vonják azt a hírēs, azt a hârmas harangot,
avval híjják össze az atyafiakot.⁷*

Részlet a Székelyfonó 5. jelenetéből:

*Jaj, jaj, jaj, jaj kedves bátyám!
Jaj, mér hattál itt bennünket ilyen árván,
Ebbe nagy szomorúságba!
Jaj, de nagyon siettél abba az örökös házba,
Akin se ajtó, se ablak, csak a nagy sötétség.
(harang)
Jaj, húzzák, vonják, húzzák, vonják
Azt a híres, azt a hârmas harangot,
Avval hívják össze az atyafiságot,
Búcsút venni tetőled,
Jaj, mert már te is elindultál arra hosszú útra:
Kíról többé soha nem várhatunk vissza.*

IV.

A siratóval rokon, egy tőről való a lakodalmi menyasszony búcsúztató ének. A kettő közti rokonság és összefüggés arra vezethető vissza, hogy itt is „gyászos” búcsú történik, de nem a földi élettől, hanem a régi leányélettől, elválás lesz itt a szülőktől, a szülői háztól, ahová azután már csak mint vendég térhet haza a leány, kiből másnap asszony lesz. Olyan éles váltás ez, mint amit az utolsó – a születés és a házasság után a harmadik – nagy esemény, a halál jelent. A különbség persze kézenfekvő: ide van, – bár a válás nagyon ritka volt – onnan nincs visszaút. Ismét Kodály zoborvidéki gyűjtéséből idézünk egy drámai erejű búcsúztatót a fentiek érzékeltetésére:

*Síriál tē, virâg, no tē szúz virâg,
Most van miért sírnod!*

⁶ Gyűjt.: Kodály, 1915. Zsére (Nyitra) Nagy Antal, 26 éves

⁷ Gyűjt.: Kodály, 1915. Kolon (Nyitra), énekelte: Varga Józsefné, Polyák Ilona, 46 éves

*Idegën ápának, idëgen anyának
Hol tálalod kedvit?*

*Vesd mëg az ágyát, mosd mëg a lábát,
Úgy találod kedvit!
– Mëgmostam a lábát, mëgvetëtem ágyát,
Nem találtam kedvit.*

*– Rakd mëg a tyüzit, tëdd oda ja vizit,
Úgy találod kedvit!
– Mëgraktam a tyüzit, odatettem vizit,
Nëm találtam kedvit.*

*Gyüjj bë, anyám, gyüjj bë, fond bë a hajamat
Ötösbe, hatosba,
Ötösbe, hatosba, két szál selëmszálba,
Két szál selëmszálba!*

*Ha most bë nem fonod, soha bë sëm fonod,
Soha bë sëm fonod.
Idegën föld, idegën ország,
Fogadj ëngëm hozzád!*

A siratóval szintén rokon műfaj a keserves. Sárosi Bálint meghatározása szerint „a szé-
kelyek és a velük szomszédos csángók a régi stílusú népdalok egy típusát *keservesnek* ne-
vezik. E 6,8, ritkábban 12 szótagú sorokból álló dalok dallama többnyire bejárja (vagy leg-
alább érinti) az oktáv, sőt a nóna ambitust; de a dallamon belül gyakori és jellemző a két-
három hangon való recitálás. A dalok tempója parlando. Egy-egy keserves dallamra – ahol
még él – a panaszos versszakok tucatját tudják énekelni. Ezt viszonylag könnyen tehetik,
mert a recitatív előadásmód több szabadságot enged. Dallam és szöveg nincs szigorúan
egymáshoz szabva. Általában már maguk – a többnyire csak hangulatban összefüggő –
versszakok is kötetlenül követik egymást, úgy, ahogy az előadónak éppen eszébe jutnak.
Bizonyos rögtönzöttség dallamban és szótagszámban is észlelhető. Ezért nehéz a helyszí-
nen lejegyezni az ilyen dalokat; az egyszer elénekelt dallamot akarva sem tudják ugyanúgy
megismételni.” A fentiek alátámasztásaként újabb példát mutatnánk be Kodály gyergyó-
alfalvi gyűjtéséből:

*Árva vagyok, nincs gyámolom,
Mëg a vizet ës gyászolom,
Arról tudják, árva vagyok,
ëgy házba ëgyedül vagyok.*

*}; ëgyedül lakom ëgy házba,
Titkos bánat szobájába. :|*

*Árva vót apám, anyám is,
Árván hagytak engemet is.
Hogy hagy próbáljam meg én is
Ezt a szigorú életet.*

|: *Nézem a csillagos eget,
Eszem az árva kenyeret. :|*

*Nézem az eget, a földet,
Sírok az alatt eleget.
Sírok titkon, kit más nem lát,
Könyvem arcomra árkot ás.*

|: *Árkot mosott az orcámra,
Mint esővíz az uccára. :|*

*Annyi bánat a szivemen,
Kétrét hajlott az egeken.
Ha még egyet hajlott volna,
Szivem kettéhasadt volna.*

|: *Bolyong elmém, mint a fölleg,
Romlik szivem, mint az éveg. :|*

Ebből a keservesből készült mintegy 40 évvel később a hasonló című, háromszólamú női kórusmű, amelyet Andor Ilonának és énekkarának ajánlott Kodály 1953-ban.

Keserves alapján fájdalmas siratóéneket komponált 1957-ben *Meghalok, meghalok...* kezdettel és címen, jóllehet ezt már egyszer, pályája elején, 1908-ban *Két zoborvidéki népdal* címen női karra feldolgozta Kodály. De most valamiért szükségét érezte – belsőleg megszólíttatott – s hat szólamra bomló, szólistákat is bevonó, drámai erejű női kari művet komponált a szomorú énekből, amelyet még 1906-ban gyűjtött a Nyitra megyei Kolonban.

*Meghalok, meghalok, Még beteg sem vagyok,
Kolonyi temetőn Nyugonnyai akarok.*

*Érted vagyok, érted, Érted ilyen beteg,
Teérted lél ruzsám Mindennapi hideg.*

Mi lehet a két feldolgozás, vagy a második feldolgozás oka? Alighanem az időpont adja meg a – feltételezett – magyarázatot. Az *Árva vagyok* című kórus 1953-as és az említett kórus 1957-es időpontja közötti időszak a jelen történelmünk legszomorúbb, legdrámaibb és legfájdalmasabb időszaka volt. Egy valóban szenvedést, keservet – rövidke reményt is – idéző korszakban volt mit és kit megsiratni, elsiratni és eltemetni. Ezért is érzem siratónak az 1923-ban megkezdett, és 1956-ban három újabb résszel kibővült *Hegyi éjszakák*

című kórusművét, e megdöbbentő erejű, szöveg nélküli női kar ezen részeit. De a kor, az ország keserve és siralma mellett Kodály személyes sorsa is közrejátszott ezen művek megszületésében. Talán érezte, talán tudta, hogy felesége, Emma asszony betegségéből már nem fog többé felgyógyulni. Persze ez – hogy érezte-e, tudta-e? – talán elítélendő feltételezés, mert a reményt kizáró állításnak tűnik, amit csak a bekövetkezett események utólagos ismerete alapján mertem leírni. És a művek alapján: egyedül csak ezek árulkodtak Kodály lelkének rejtett titkairól. Mert a női kar sirató énekét hallgatva – amelyet akkor nem is engedtek bemutatni többször azzal az indokkal, hogy Kodály a levert forradalmat gyászolja! –, érezni, hogy Emma asszonytól is búcsúzik zenében. A valós, a végső búcsú hamarosan, 1958 novemberében be is következett.

„Házasságuk negyvenkilencedik évében meghalt felesége. Több mint negyven éve élt Kodály abban a tudatban – írja az életrajzíró Eörsz László –, hogy a vég bármely pillanatban bekövetkezhet, s a fájdalom most mégsem kisebb. Megrendülten búcsúzik:

...életem és munkám hű társa, Schlesinger Emmának született Kodály Zoltánné... minden halandó utolsó útjára tért... Élete útján áldást hozott minden vele találkozóra. Ahová ragyogó szemének egy sugara elért, ott világosság, melegség, élet fakadt. Mert szeméből végtelen jóság és szeretet áradt. Gyászolja mindenki, aki szeretete melegéből valamit is megérezett. De legjobban az, akire a legtöbbet pazarolta, akinek életét földi paradicsommá tette. Testét a farkasréti temetőben adja vissza a földnek... lelke velünk marad örökké.

Kodály a temetést követően, egy hónap múlva enyhülést keresve felutazik Galyatetőre, de itt sem talál felüdülést: újra elsiratja az elvesztett társat az angol John Masefield versére írt vegyeskari művével, amelynek címe: *I will go look for Death – Keresem a halált.*

V.

A naptár szerint 1967. március 6-án reggel 6 óra 16 perckor kelt a Nap, és 6 óra 18 perckor nyugodott a Hold. Homályosan úgy emlékszem, hogy napsütésre ébredtem, tehát fényes nap lett volna, ha a rádió kora reggeli híradásában be nem mondja, hogy meghalt *Kodály Zoltán*: 5 óra 45 perckor egy szívroham véget vetett életének. A lexikonba immáron végérvényesen bekerült mindkét évszám: *született: 1882 – meghalt: 1967.* Néhány nap múlva a sírkeresztre és a koporsóra pedig ezt írják fel: *élt 85 évet.*

Kodály íróasztalán Ady Endre *Az Isten harsonája* című versének kórusterve maradt, csupán ritmusjelzéssel ellátva. E félbehagyott szöveg akár Kodály utolsó üzenetének, óhajának – testamentumának – is felfogható:

*Mikor az elnyomottak, a senkik,
Jajdulva, fegyverkezve jönnek,
Az Isten jön és millió árnya
Méhébe halt erőnek és örömnök.
Jajdulva, fegyverkezve jönnek.*

*Akik erőt és örömet ölnek,
Nem lesz majd kegyelem azoknak.
Néhány ezer évig tűr az Isten,
De azután jaj a gyilkosoknak,
Nem lesz majd kegyelem azoknak.*

*Mert Isten: az Élet igazsága,
Parancsa ez: mindenki éljen.
Parancsa ez: mindenki örüljön.
Parancsa ez: öröm-gyilkos féljen.
Parancsa ez: mindenki éljen...*

A korán bemondott gyász hír után reggel hét óra felé Kodály közvetlen munkatársai elindulnak a Köröndön lévő lakás felé, hogy segítséget nyújtsanak az özvegynek. Később bizottság alakul a temetés előkészítésére és megszervezésére. A nagyvilág is megtudja s – a részvétlétáviratok, a levelek tanúsága szerint – megrendülten veszi tudomásul a gyász hírt.

Kodályt a Magyar Tudományos Akadémia előcsarnokában ravatalozták fel, ahol két napig – a végtelen hosszú sor mutatta ezt – az emberek tízezrei vettek búcsút tőle. Végakaratainak megfelelően a Farkasréti temetőben helyezték örök nyugalomra március 11-én, Emma asszony, első felesége hamvai mellé.

A végső tiszteletadáson és a temetésen részt vettek az állam képviselői, a tudomány és művészet számos jeles személyisége, a külföldi diplomáciai testületek és küldöttségek tagjai. Némi túlzással azt is mondhatnánk, hogy itt volt, eljött az egész ország. Én, aki részt vettem a temetésen, ekkora tömeget addig sem, de azóta sem láttam. Az egyházi szertartást, a beszentelést Nádasi Alfonz bencés atya végezte.

VI.

Nádasi Alfonz visszaemlékező kis könyvében arról ír, hogy a Biblia és az ókori szerzők olvasása és fordítása közben (mert görögül és latinul olvasták együtt), milyen megjegyzéseket tett Kodály. Egy rövid részt idézek: „Khrüszosztomosz (Aranyszájú Szent János) prédikációját olvastuk. Egészen másként állt le egyes mondatoknál. Mivel az egyházatyák stílusát egyáltalán nem lehetett kapcsolni egyetlen addigi szerzőhöz sem, rögtön átállt az agya az egyháztörténeti kérdésekre. Minél több szöveget elemeztünk, annál inkább köze-

lébe került Khrüszosztomosznak. Úgy vettem észre, hogy különösen a híveiért folytatott küzdelem – egyúttal hitvédelem, eszmei védekezés, népmentés volt, mindez összességében – váltotta ki szimpátiáját. Amikor az ismételt száműzetés, letiltás volt a szövegben, következett a végtelenbe nézés, hallgatás, majd a rezignált szó: »Mint Széchenyi«.⁸

Kodály hátrahagyott jegyzeteiben, amelyet Vargyas Lajos rendezett sajtó alá, Széchenyi nevét többször is leírta. Ezek közül befejezőként kettőt idézek: „Hamis példa Páris. Fordított Pygmalion-ra van szükség. Széchenyi, amint huszárjaitól tanul.”⁹

„Mi egész életünk: hidat verni a falu és város közt. A híd készül, már járnak rajta a bátrabbak (mint Széchenyi a féligkész Lánchídon).”¹⁰

Emlékeim között kutatva, még valaki, Illyés Gyula használta ezt a hasonlítást, de ő Németh Lászlót nevezte meg Széchenyi utódjának, rokonának. Ahogy ezeket a befejező sorokat és gondolatokat leírtam, körülnéztem a lakásban. Kodály könyvei és lemezei egy karnyújtásnyira tőlem, Németh László könyvei az emeleten, Széchenyi egy harmadik szobában lévő polcon. Illő lenne hát egymás mellé tenni őket, ám a polcok elhelyezése miatt ezt nem lehet. De azt hiszem, nem is ez a fontos. Sokkal inkább az, hogy együtt legyenek a lelkünkben. Meg azon a hídon. Ha lehet.

BORBÁS TIBOR KODÁLY-ÉRME

⁸ Dr. Nádasi Alfonz OSB: *Mi mindenre emlékezett Kodály?* Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2000. 17.

⁹ Kodály Zoltán: *Magyar zene, magyar nyelv, magyar vers.* Szépirodalmi Könyvkiadó Budapest, 1993. 310.

¹⁰ Kodály Zoltán: *Közélet, vallomások, zeneélet.* Szépirodalmi Könyvkiadó Budapest, 1989. 35.